

УДК: 930[316.36+316.48+347.2](477-2)''16''

Наталія Білоус

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ
(Україна, Київ, bilousnat@ukr.net)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6416-0623>

КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ПОЛАГОДЖЕННЯ В РОДИНАХ МІЩАН ВОЛИНІ У СВІТАІ ТЕСТАМЕНТІВ XVII СТОЛІТТЯ

Анотація. Мета нашого дослідження – показати варіативність конфліктних ситуацій та їх поладження у міщанських родинах Волині XVII ст. Розглядаються такі проблеми: конфлікти навколо успадкування і поділу майна, позбавлення спадщини, коригування акту останньої волі, конфлікти між батьками (опікунами) і дітьми, конфлікти навколо сплати боргів тестатора. Дослідження базується на аналізі тестаментів та інвентарів майна, передусім кількох міст – Олики, Дубна, Рівного і Ковеля. На жаль, фрагментарний стан джерельної бази не дозволяє розширити географію цього регіону, оскільки збереглися лише поодинокі тестаменти міщан інших міських осередків Волині – Луцька, Кременця, Володимира, Милянович, Ратного, Вижви, Острога та ін., але вони не містять згадок про конфлікти в родинах.

Тестаменти та інвентарі посмертного майна – документи передусім майнового характеру, містять цінну інформацію для відтворення різних сторін повсякденного життя людей ранньомодерної доби. Вони становлять досконале джерело для досліджень тем стосунків між вдовою (вдівцем) і залишеними з попередніх шлюбних зв'язків дітьми померлого шлюбного партнера. Тестаменти та інвентарі були важливим елементом спадкового процесу, часто укладалися на випадок оформлення опіки над малолітньою особою. Волинські тестаменти загалом рідко описують конфліктні ситуації в родині, а в більшості випадків показують зразковий образ родинного життя. Ці документи укладалися не тільки з метою показати реальний стан майна, а й знизити ризик можливих конфліктів у родині. Видається, що у більшості випадків тестатори перед лицем смерті були налаштовані на компроміс і шукали шляхів до порозуміння зі спадкоємцями, аніж конфронтації.

Ключові слова: тестаменти, інвентарі майна, спадщина, родина, конфлікти, опікунство, міський суд, міщани, міста, Волинь, XVII ст.

Конфлікти і непорозуміння в родинному колі – явища буденні, незалежно від країни, місця походження чи історичної доби. Причини, які призводили до майнових суперечок або різних форм домашнього насильства у міщанських родинах ранньомодерної Речі Посполитої, та перебіг подібних ситуацій вже потрапляли в поле уваги зарубіжних істориків¹. Натомість в українській історіографії роботи на подібну тематику практично відсутні². Масштабна праця про конфлікт у шляхетському середовищі ранньомодерної Волині належить Наталі Старченко³.

Мета нашого дослідження – показати варіативність конфліктних ситуацій та їх полагодження у міщанських родинах Волині XVII ст., сліди яких відображені в низці тестаментів й інвентарів майна мешканців кількох міст, передусім Олики, Дубна, Рівного і Ковеля. На жаль, фрагментарний стан джерельної бази не дозволяє розширити географію цього регіону, адже збереглися лише поодинокі тестаменти міщан інших міських осередків Волині – Луцька, Кременця, Володимира, Милянович, Ратного, Вижви, Острога та ін., та й ті не містять згадок про конфлікти в родинах*.

Конфлікти навколо успадкування і поділу майна

Як відомо, основними спадкоємцями майна були діти, а за їх відсутності – шлюбний партнер і найближчі родичі. Зазвичай тестатори намагалися порівну поділити майно поміж спадкоємцями, або в такий спосіб, щоб уникнути нарікань і можливих конфліктів у родині. Так удова Регіна Голяшевська відписала половину земельної ділянки та будинок на передмісті Залісоччя в Олиці у рівний поділ своїм чотирьом дітям, тобто одруженому синові Лаврінові, замужній Дороті Матяшовій Немировичовій та незаміжнім дівчатам Ельжбеті і Катерині (30 VIII 1660). У тестаменті мати просила своїх дітей, аби вони жили у згоді та не кривдили один одного: „prosząc ich żeby za nią Pana Boga prosily i w zgodzie z sobą zawsze do wolej Boskiej pod błogosławieństwem boskim, które z rąk jej odebrali, żyli nienagannie”.

¹ Див., наприклад: Wiślicz T. *Kobieta i przemoc w środowisku plebejskim w Rzeczypospolitej czasów saskich*, w: *Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*. Pod red. S. Achremczyka, Olsztyn, 2006; Głowacka-Penczyńska A. *Rodzina staropolska w świetle źródeł z małych miast wielkopolskich w drugiej połowie XVI i XVII w.* Społeczeństwo staropolskie. Seria nowa, t. III: Społeczeństwo a rodzina. Warszawa, 2011, 131-146; Wilczek-Karczewska M. *Konflikty rodzinne na tle majątkowym w świetle wielkopolskich inwentarzy i testamentów z XVII w.* Zarys problematyki, tamże, 149-169; Surdacki M. *Rodzina a jej problemy w Urzędowie w czasach staropolskich*, tamże, 227-243; Loetz F. *Sexualisierte Gewalt 1500-1850: Plädoyer für eine historische Gewaltforschung*. Frankfurt am Main, 2012; Popiołek B. *Przemoc domowa w Polsce w pierwszej połowie XVIII w. w świetle ksiąg sądowych*. Studia ofiarowane prof. Ryszardowi Szczygłowi w 70-lecie urodzin. Pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka. Lublin, 2014, 978-990 та ін.

² Білоус Н. *Насильство над жінками: сюжети з міщанського і селянського повсякдення Волині XVI – початку XVIII ст.* Соціум. Альманах соціальної історії. Київ, 2015. Вип. 11/12, 135-146; її ж. *Konflikty w rodzinach mieszkańców miast Wołynia w świetle testamentów XVII w.* Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Rok LXI. Warszawa, 2013, nr 2, 317-325.

³ Старченко Н. *Кров, честь і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI – початок XVII ст.)*. Київ, 2014.

* Дана стаття є доповненням і розширенням варіантом мого дослідження, опублікованого раніше польською мовою: *Konflikty w rodzinach mieszkańców miast Wołynia ...*

Однак після її смерті ще два роки тривали суперечки між нащадками з приводу спадщини й особливо щодо виплати боргів. 20 червня 1662 р. на їх прохання міські урядники призначили комісію для обрахунку вартості майна. Тільки 24 червня 1662 р. у ратуші було підписано угоду між нащадками („Pomiarkowanie między sobą potomstwa nieboszki Reiny Golaszewskiej po jej śmierci względem dobr z testamentu onej że i długów”). Всі сторони дійшли згоди в тому, що основним спадкоємцем буде Лаврін, який свого часу взяв на себе всі витрати на поховання матері (у сумі 4,5 зол. пол.); він же мусив сплатити всі її борги (20,6 зол.), а також зобов’язався виплатити кожній із трьох сестер по 20 зол.⁴

Ковельський міщанин Ярош Олешкевич укладав свій заповіт (27 II 1682) з метою забезпечити дружину і дітей від зазіхань родичів на його спадщину після смерті: „Chcę ubogą majątność moje za żywota mego przystojnie rozporządzić, aby po śmierci mojej żadnej szarpaniny od krewnych moich żona i dziatki moje nie mieli ni od kogo”⁵.

Олицький лавник Григорій Фалилейович, укладаючи тестамент (9 X 1659) у присутності міських урядників та свідків, зазначив, що не має жодної нерухомості, золота, срібла, ані грошей готівкою, лише будинок у середмісті на Ринковій площі на половині ділянки землі. Цей будинок він відписав другій дружині і малим дітям, за умови що вона сплатить його борги у сумі 120 зол., видасть заміж його старшу дочку від першого шлюбу Маріанну та „виправить” її посаг:

„Ten że testator prosił pozostałej małżonki aby pas swój własny srebrny puklasty córce jego Maryannie, spółdzonej z pierwszą żoną w wyprawie dała. Katankę kromrasową, letnik tatarskiego muchajeru, kabat muchajeru tureckiego, fartuch harasowy aby sprawiła, poduszek trzy, pierzynę jedną, prześcieradło jedne, koc i chusty białe aby oddała, także wesele według przemożenia swego prosił aby sprawiła”⁶.

Тоді обурена дружина у присутності урядників і свідків вирішила нагадати чоловікові, що, виходячи за нього заміж, внесла 100 зол. готівкою у його дім. Відповідно, вона вимагала, аби, перш ніж платити кредиторам, їй повернули належне. Чоловік підтвердив слова дружини, але зауважив, що він не має готівки, тож вона свої гроші може отримати тільки з майна, яке він їй залишив. Тестатор умовив райцю Каспера Северича бути опікуном його родини.

Інший олицький міщанин Йовтух Садлович, аби запобігти розбрату в родині, після укладання тестаменту 20 вересня 1601 р. оформив у міському уряді ще й документ на зразок братньої угоди – „Concordia fratrum”⁷, де детально розписав, як діти мають поділити після його смерті майно, аби між ними не виникало майнових суперечок. Усю свою нерухомість (будинок на середмісті, фільварок, город, сіножать, волоку поля) він залишив дружині Федорі і трьом синам – Петрові, Івашкові,

⁴ ЦДІАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 7, арк. 45, 80.

⁵ ЦДІАУК. Ф. 35, спр. 7, арк. 89-89 зв.

⁶ ЦДІАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 4, арк. 91 зв.

⁷ Схоже вираз узятий з тексту латиномовної Старозавітної Біблії (latina vulgata): „Concordia fratrum, et amor proximum, et vir et mulier bene sibi consentientes”. Книга Премудрости Ісуса, сына Сирахова, глава 25, стих 2: єдиномыслие между братьями и любовь между ближними, и жена и муж, согласно живущие между собою.

Ісайові. Вони зобов'язані були забезпечити у майбутньому посагом молодшу сестру Оришку, а старші сестри Овдюшка і Кася, які вже отримали посаг, не мали претендувати на спадщину⁸.

12 грудня 1658 р. Олена Клоцковна (у першому шлюбі Максимова Устьянчикова, у другому – Карпова Шевцова) поскаржилася до дубенського міського суду на Левка Синицького, заславського міщанина, який оскаржив тестамент її першого чоловіка-небіжчика. За словами Синицького, небіжчик заборгував йому 50 зол., які позичив під заставу котлів. Позивачка поставила у суді свідка, який засвідчив, що її чоловік-небіжчик віддав цей борг: „czy się ty Boga nie boisz Lewko, ja tobie nic nie winien i było tego kilka razy, jam tobie oddał – niebożczyk mówił, i prosił go aby żony jego nie turbował strony kotła wielkiego”. Проте другий свідок зазначив, що не пам'ятає, чи віддав Максим Устьянчик борг Левкові Синицькому, а чи обіцяв відшкодувати котлами. Тоді суд постановив, аби позивачка присягнула на доведення своїх слів, і призначив наступне засідання через два тижні. Міщанка обіцяла привести до суду ще одного свідка, але сама у призначений термін не з'явилася. Натомість прийшов позваний, який чекав від самого ранку: „a pozwany stawszy na termin był gotowy się upsprawiedliwić i decretowi ferowanemu przysłuchać, czekając sporanku do zwykłej godziny”⁹. Ми не маємо свідчень про те, чим закінчилася справа, але традиційно в разі неявки позивача відповідач звільнявся від обвинувачень.

Павел Пліщевський з дружиною 30 січня 1659 р. поскаржилися до дубенського міського суду на Ничипора Броварника у тому, що той незаконно успадкував будинок і всі рухомі речі небіжчиці Мотрони Ювхимихи Скрипнички, сестри скаржниці. Виправдовуючись у суді, позваний демонстрував акт останньої волі небіжчиці, згідно з яким саме він успадкував це майно і виплатив усі борги небіжчиці. Він наголошував, що під час хвороби тестаторки, яка тривала більше року, її сестра з чоловіком виявили повну байдужість до хворої, а тепер заявили про свої права на спадщину:

„Pozwany tudzież stojąc na to odpowiedział, iż gdy niebożczka chorowała rok i czwierć, tedy Paweł ani żona jego i oka nie ukazali, a teraz się siostrą odzywa i do spadków bierze. Tedy niebożczka schodząc z tego świata testament uczyniła przy wielu ludziach, jako i duchownym, i co komu legowała z dobr swych tom pooddawał, na co testament jako i registr com po niebożce wydał produkuje”¹⁰.

Суд став на бік позваного і звільнив його від усіх обвинувачень.

Параска Олександрова Дзусиная покликала 4 квітня 1669 р. до міського суду в м. Дубно іншу міщанку Ганну Карпінську, твердячи, що вона „невідомо яким способом утримує” частину поля під назвою „Чиковщина” на передмісті Сурмичі. Позивачка натомість заявляла, що це поле належало її синові Остапові Феневичу як його „отчизна і дідовизна”. Виправдовуючись, Карпінська твердила, що купила цю нерухомість разом із чоловіком у небіжчиці Мартинової Феневичової за 25 зол.

⁸ ЦДІАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 52.

⁹ „Spor o testament Karpowej Szewcowej”. ЦДІАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 97-97 зв.

¹⁰ „Spór o testament Motrony Jowchymychi Skrzypticzki”. ЦДІАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 101.

і мала на те відповідний документ, який, щоправда, згорів. Відповідачка привела до суду свідків, які підтвердили її слова. Вислухавши свідків, міський суд постановив: оскільки є прямий спадкоємець спірної нерухомості Остап Феневич, то він і має отримати у власність своє майно, попередньо сплативши Карпінський 25 зол. Однак позивачка не погодилася з цим рішенням і апелювала до старостинського суду, що міський уряд дозволив¹¹.

Подібну справу розглядав міський суд Ковеля 17 березня 1687 року. Дружина Марка Самсоніка Олена Лобачівна поскаржилася на Феська Максимовича, чоловіка її сестри Юхимки, зятя свого батька-небіжчика Яроша Олешкевича Лобачика та свого брата Федора, який був опікуном нерухомості покійного батька. Як твердила Олена Лобачівна, зять безправно користався полем і фільварком, які їй записав батько своїм тестаментом (27 II 1682):

„włókę pola i folwark nazywający się Copijkowski i ogrody puste leżące za Glinianką małżonce mojej z córką moją leguję i otkazuję. Do którego to domu i folwarku, także i gruntu wysz opisanych żadnych krewnych moich tak bliskich, jako i dalszych żadnego rekursu i possesszej mieć nie będą powinni”¹².

Зятеві та старшій дочці Юхимці тестатор відписав іншу волоку поля і половину ділянки землі:

„Drugą włókę pola zięciowi memu ojcowskie na imie Feskowi Maximowiczowi i córce mojej na imie Juchimce odkazuje. Także i pułplacu, które mi przypadło s podziału od brata mego na imie Pawła i komore w Krasnej Wole i to zięciowi memu z pracy moją leguje i na wieczność im daruje”.

Позваний виправдовувався тим, що ця нерухомість дісталася йому від дружини, яка отримала її в посаг, що було передбачено тим же тестаментом. Міський суд ухвалив рішення поділити майно між усіма учасникам процесу, згідно з тестаментом („zachował przy dziele i testamencie”)¹³.

Пошуком компромісних рішень у подібних суперечках керувався і міський суд у Рівному. Марина Сергієва Андрушковичева своїм заповітом (2 III 1696) відписала „днину” поля онуці Марині, обділивши сина Івана¹⁴. Останній, зрозуміло, залишився невдоволеним. Поховавши матір своїм коштом, він звернувся до суду, який ухвалив вирок на користь усіх спадкоємців: син і онука мали рівні права щодо цього поля, а отриманий з нього врожай вони мали поділити порівну¹⁵. 10 травня того ж року у Рівному точилася суперечка між сином млинаря Іваном і поручником роти Михайла Снітинського Хомою Собоєм щодо фільварку і пасовиська. Міщанин твердив, що це його „дідовизна” згідно з тестаментом небіжчика Борисовського. На жаль, невідомо, в який спосіб поручник набув право щодо

¹¹ ЦДІАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 2, арк. 25.

¹² ЦДІАУК. Ф. 35, оп. 1, спр. 7, арк. 89-90.

¹³ ЦДІАУК. Ф. 35, оп. 1, спр. 8, арк. 37.

¹⁴ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАНУ, відділ рукописів. Ф. 91, спр. 44, арк. 175 зв.

¹⁵ Там само. Арк. 317.

користування цією нерухомістю, ймовірно, що він теж був одним зі спадкоємців. Однак магістратський суд визнав рівні права обох сторін і закликав їх більше не чинити сварок:

„ludzie wiary godne Fedor, porucznik piechoty rówieńskiej, Konstanty chorąży, Ferens Wrotnicki i wszystkie ławica, maiestrat miasta Równego temu kompromisu dobrze przysłuchali się [...] nakazali stronom obydwum aby połowicę wzdłuż folwarku i pastwiska Sobol ustąpił Iwanowi, synowi mielnika, więcej poswarek i turbacji między sobą nie czyniąc”¹⁶.

Позбавлення спадщини

Наслідком родинного конфлікту в Дубно, що тривав багато років, було позбавлення дружиною чоловіка права до її спадщини. Так вчинила смертельно хвора, перепоვნена ненавистю до свого третього чоловіка, дубенська міщанка Настасія Синицька (15 II 1660). Вона тричі виходила заміж: після смерті першого чоловіка Василя Швозки дістала будинок із ділянкою, після смерті другого – Кузьми Лубовика – фільварок, півволоки поля і сад, але третій шлюб став для неї останнім і фатальним. Данило Синицький виявився п'яницею, який розтринькав половину її майна, заставив різним людям багато її речей (зокрема одяг), а виручену готівку пропив. Міщанка в заповіті описує свої страждання і детально перераховує втрачені речі¹⁷. Можемо припустити, що саме останній чоловік пришвидшив смерть тестаторки. Вона записала всю маєтність своїй єдиній дочці від першого шлюбу Тетяні, віддаливши чоловіка від спадку, також зобов'язала його викупити заставлені речі і передати їх дочці¹⁸.

Коригування акту останньої волі

Міщани рідко вносили поправки в текст останньої волі або змінювали її зміст через родинні непорозуміння, а чи заради запобігання потенційним конфліктам між спадкоємцями. Смертельно хворий олицький кушнір Юрій Серета запросив до дому міських урядників для укладення тестаменту (4 IV 1664) і розпорядився своєю нерухомістю таким чином: старшому синові від першої дружини Оришки Пилипові залишив нову комору на Ринковій площі і світлицю в будинку на передмісті Завороття, а молодшому синові Кирилові – „тильну ізбу” того ж будинку. При тому зазначив, що якби виникла суперечка між синами і один із них в результаті отримав майно іншого, то він має братові сплатити його вартість: „jeśli obadwa nie będą mogli zgodzić się, wtedy jeden drugiemu spłaci, który będzie mógł do tego przujść”¹⁹. Дружині Марині Юрій залишив город, 11 нових кожухів (один із яких вона мала продати й виручені гроші використати на похорон), 20 талерів готівкою

¹⁶ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАНУ, відділ рукописів. Ф. 91, спр. 44, арк. 329.

¹⁷ Детальніше див.: Білоус Н. „Визнаваю сим моим тастаменътом и остатнею волею своєю”. Тестаменти волинських міщанок кінця XVI–XVII ст. Соціум. Альманах соціальної історії. Вип. 13-14. Київ, 2017, 140-141.

¹⁸ ЦДІАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 154 зв. – 155 зв.; Biłous N. *Konflikty w rodzinach mieszkańców miast Wołynia w świetle testamentów XVII wieku...*, 320; її ж. *Тестаменти волинських міщанок кінця XVI–XVII ст...*, 140-141.

¹⁹ ЦДІАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 7, арк. 108.

на сплату різних боргів. Крім того, старшому синові він заповів новий фалендишовий жупан зі срібними гудзиками, срібний пояс козацької роботи (як спадщину по його матері), дві свині, а старий жупан і бекешку, підшиту „баранками”, решту свиней і три кози – дружині й молодшому синові. Опікуном для старшого сина він просив бути лавника Єроніма Танюкевича і свого брата Степана, а для дружини і молодшого сина – райцю Олександра Бобровича. Однак, через два дні на вимогу того ж тестатора до його будинку знову прийшли вїт Мартин Білець, три райці, три лавники та міський писар з трьома свідками. Тестатор переглянув свій заповіт і захотів внести поправки щодо спадщини на користь молодшого сина і своєї молодшої дружини, мабуть, під тиском останньої. Міські урядники оформили це як окремий акт під назвою „Melioratia testamentu Jurka Serecy, kuśnierza i mieszczanina ołuckiego”. У документі записано звернення тестатора до міського уряду з відповідним проханням:

„Łaskawie Panie Urzędzie, ja tu wm. jeszcze kazał prosić abyście wm. to raczyli widzieć, iż ja lepiej rozmyśliłem się strony testamentu mego onegdajszego w piątek blisko przeszły przy zagajonym sądzie wm. uczynionego względem domu, gdzie go był dzieciom wpułpoprzek rosporzadził, ażeby to miało być do śmierci mej z jaką krzywłą czyją i mnie z tym wspomianiem, tedy teraz ten punkt strony tegoż domu tak poprawuję i nie chce trwać nieodmiennie napotym po mojej śmierci chcę, to jest ponieważż ja z żoną moją terażniejszą Maryną domu tego zbudował, świetlicę na prudzie, a tylny budynek z gruntem wszystkim tegoż całego domu mam po pierwszej żonie mojej, tedy tegoż domu świetlicę samą naprzędzie, żenie mej Marynie terażniejszej i małemu synowi memu Kiryłowi z nią spółdżonemu po śmierci mej oddaje. A tylny budynek wszytek i z pułplacem, gruntem synowi memu starszemu Pilipowi po pierwszej żonie pozostałemu, gdyż to jest jego dziadowizna, odkazuję. Jednak dla lepszej zgody między niemi napotym, ten wszytek budynek domu tego dadzą oszacować urzędownie i według szacunku jeden drugiemu spłacić będzie powinien połowicę należyтą”²⁰.

Тож світлиця у новому будинку мала дістатися дружині і молодшому синові, оскільки він збудував її у шлюбі з нею, а „тильний” будинок та інша нерухомість – старшому синові як спадщина по діду.

Іноді отримання спадщини або її частини залежало від ставлення дітей до батьків, взаємовідносин у родині. Старий хворий міщанин з Дубна Ян Шимонович у першому тестаменті записав половину будинку своїй невістці Єві – другій дружині сина-небіжчика Юзефа та їх спільним дітям, а іншу половину будинку – синові і дочці того ж Юзефа від першого шлюбу. За це невістка мала опікуватися тестатором до смерті, сплатити його борги у розмірі 10 зол., а його дочці Трохимовій передати город за Луцькою брамою. Тій же невістці з малими дітками він залишав сад у горах і всі рухомі речі у будинку. Після смерті Яна вона мала поховати його в бернардинському монастирі і оплатити там п’ять заупокійних служб²¹. Старшим онукам від першого шлюбу сина тестатор не залишив нічого, окрім половини будинку, пояснивши свій крок тим, що вони не хотіли доглядати його в старості:

²⁰ Там само. Арк. 108 зв.

²¹ ЦДДАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 453.

²² Там само. Арк. 453 зв.

„Dla tego zapisuje synowej mojej Ewie [...] jako że mnie żywi i karmi, i dozira w starości mojej, a syna mego Jana Trochimowa i Halki córki niczem, ponieważ od nich nie mam dozoru w starości przy słabym zdrowiu moim, oddalam, i jeżeliby mieli ją jako i wnuczki moje turbować, każdego takowego pozywam na Straszny Sąd Sędziego Sprawiedliwego, tam się ze mną rozprawią”.

Однак незабаром Ян Шимонович змінив своє рішення і 29 січня 1674 р. написав другий тестамент, в якому половину будинку записав невістці, а другу половину – її дітям і дітям сина від першого шлюбу. Тестатор просив Єву опікуватися ним до смерті. Другий пункт змін стосувався побожних дарів («легатів»). Він просив переказати зі стягнутих боргів бернардинському монастиреві в Дубно 50 зол. Що спонукало тестатора внести такі зміни в акт останньої волі? Напевно, невдоволення старших онуків діями діда, які згідно з законом мали рівні права на спадщину. Можливо, ченці бернардинського монастиря зажадали від нього за право поховання на їхній території суму готівкою в 50 зол., що не було передбачено у першому заповіті²².

За спостереженнями В. Зелецької-Миколайчик, тестатори, які протягом життя повторно вступали у шлюб, зазвичай розпоряджалися своїм майном згідно із правовими засадами, розподіляючи порівну майно між спадкоємцями. Важко сказати, наскільки часто траплялися відступи від правових норм. Як правило, тестатори оминали увагою заміжніх доньок, які на момент укладання заповіту вже отримали посаг від батька. У випадку кількох шлюбів за життя особи, що уклала акт останньої волі, розподіл майна між дітьми відбувався з урахуванням величини внесеного їхньою матір'ю посагу, набутого і примноженого впродовж тривання шлюбу. Траплялися випадки зміни тестатором заповіту, зазвичай тоді, коли хвороба, що спонукала його до приготування акту, виявлялася не смертельною²³. Під тиском нових обставин укладач тестаменту пізніше міг внести до нього зміни, скажімо, якщо втрачав довіру до котрогось зі своїх спадкоємців, або змінювалося його майнове становище. Зміни вносилися у документи, які уклалися передусім за кілька років до смерті, коли стан майна міг змінитися. У випадку одужання заповідач міг змінити свою останню волю. Так вчинила, наприклад, олицька міщанка Федора Мойсеїха. Під час хвороби вона 21 січня 1644 р. уклала заповіт, але коли одужала у травні того ж року, скасувала його²⁴. Рівненська міщанка Марина Храсицька уклала свій заповіт 29 січня 1691 р., а вже 2 лютого того ж року його скасувала й підготувала новий²⁵.

Конфлікти між батьками (опікунами) і дітьми

Дубенський міщанин Петро Муха 10 липня 1677 р. вніс до міського уряду протест „про недійсність тестаменту” своєї своячки – дружини його брата небіжчика Хоми (акт був укладений вже після його смерті). Як твердив скаржник, заповіт готувався з порушенням права і без погодження з родиною („nie jest prawnie

²³ Zielecka W. *Prawo i praktyka testowania w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI i XVII w.* Czasopismo Prawno-Historyczne, t. LXI, 2009, z. 1, 77.

²⁴ ЦДДАУК. Ф. 1237, оп.1, спр. 4, арк. 20 зв.

²⁵ ЛННБ. Ф. 91, спр. 44, арк. 19-19 зв., 44.

sprawiony i nie według prawa napisany, jako też i przeciwko compromissom niesłusznie względem sukcesyj brata jego nieboszczyka Chomy uczynionemu”). Хомина, на той час уже дружина міщанина Маркуса, порушила останню волю свого першого чоловіка. Позивач наголошував, що надалі цю справу може продовжувати у суді його племінник, коли досягне повноліття („prawnie czynić i postąpić tam, gdzie będzie sprawa należała”), його ж обов’язок – зафіксувати ці обставини в урядових книгах²⁶. Побоювання Петра Мухи не конче були безпідставними, оскільки траплялися випадки привласнення мачухами грошей і майна, що належали дітям від попередніх шлюбів, та розтринькування їх із наступним супутником життя²⁷.

Заповіти також інформують про „поразки” батьків у вихованні дітей. Так, дубенський міщанин Іван Кладовник, помираючи, у своєму тестаменті (23 I 1664) закликав старшого сина Данила отямитися і кинути гультяйський спосіб життя: „A dla Boga proszę syna swego jeśliby się ukarzał Daniela Kładownickiego o to, aby hultajskiej służby zaniechał i życia swego, ale cale statecznie zostawał w trzyżwości, a żonę moją nie turbował”. Очевидно, раніше батькові не вдавалося скерувати сина на правильний життєвий шлях. Він також згадував у тестаменті, що син не відвідував його під час хвороби, хоча батькова дружина, мачуха Данила, просила його про це. Але найбільше Івана турбувало те, щоб син у майбутньому не завдав якоїсь шкоди його новій родині – дружині та доньці, а задовольнився відписаною йому частиною спадщини і жив з мачухою та зведеною сестрою в мирі і злагоді:

„...osobliwie syna mego napominam aby się tym, com onemu legował contentował, gdyż i tego nigdzień że w chorobie do mnie nie przyszedł za prośbą małżonki mojej usłużył, jako rodzicowi, ale proszę i napominam syna swego Daniela aby żoną moją Wuxie szanował, a nie turbował pod niebłogosławieństwem Bożym i moim, i aby cale swego patrząc zażywali w pokoju i w miłości, com komu zapisano”²⁸.

Дочка Івана Кладовника Марія згодом вийшла заміж за Данила Микитасевича. 6 жовтня 1669 р. вони продали Тимошові Туриському за 11 зол. город за Луцькою брамою, який Марія успадкувала від батька згідно зі згаданим тестаментом²⁹.

Траплялися випадки, коли й батьки кривдили своїх дітей. Васько Карлюкович 30 грудня 1602 р. перед міським урядом скаржився на батька Грицька, який, попри те, що син рано пішов у найми та віддавав батькові кожну зароблену копійку, усіляко знущався над ним. Останньою краплею, що перепошнила терпіння Васька, була спроба батька вигнати його з дому, позбавивши усього майна:

„iż żadnego respectu na mnie mieć nie chce, z młodości swej po najmach u ludzi służbami się bawieł, wszystkie swoje zasługę cokolwiek w pieniądzach gotowych i w zbożu od kogo wziął, każdy grosz i rzecz przereczonemu ojcu swemu oddawał. A teraz on z domu od siebie wygania, i cokolwiek jest majątności utracam”.

²⁶ ЦДІАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 533 зв.

²⁷ Delimata M. *Prawo rodzinne w pracach Bartłomieja Groickiego (około 1534-1605)*, Spółeczeństwo staropolskie ... t. III, 30.

²⁸ ЦДІАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 264-265.

²⁹ Там само. Спр. 2, арк. 32.

Як виявилось, батько надумав продати родинний будинок, який, за словами скаржника, насправді коштував удвічі менше, ніж зароблені ним гроші упродовж років наймитування. Скривджений Васько просив міський уряд Олики заступитися за нього та не допустити продажу будинку. Урядники прихильно поставилися до його прохань і своїм декретом заборонили Грицькові продавати будинок, а будь-кому – його купувати під загрозою втрати грошей³⁰.

Того ж року до міської олицької книги опікун від імені малолітніх дітей вніс акт, який забороняв Вовді Дорошисі розтринькувати майно дітей від першого шлюбу („Aby Doroszycha dziatkom pierwszego męża części nie utracala”):

„Przed tym że urzędem radzieckiem ołyckiem zupełnym oblicznie stanawszy [...] jako opiekun dziełek niegdy nieboszczyka [...] mieszczanina ołyckiego w czas i w godzinie tego przestrzega aby pozostała matka tych dzieci Wowdia Doroszycha, żadnej części z cząstki ojczystej na te dziatki przypadającej tyrać i zawodzić nikomu nie śmiała, aż do ich wzrostu, ale trzy części ich wcale mają być, już z tej czwartą cześcią wolno jej będzie co chce czynić”³¹.

Проте тяжко сказати, чи в цьому випадку справді вдова поводитися з майном неналежно, а чи йшлося про якийсь її конфлікт із опікуном. Випадків недбалого поводження батьків із дітьми дуже мало: абсолютна більшість дбали про інтереси своїх нащадків.

Діти мали підпорядкуватися волі батьків, а також опікунів, обраних батьками для них на майбутнє в разі своєї смерті. Красномовним прикладом є тестамент (укладений 2 VII 1661) олицького шевця Матяша Ольшевського, який був двічі одружений. Від першого шлюбу з Агнешкою він мав сина Яна і дочку Катерину, які на момент його смерті вже були повнолітні. Помираючи, він уклав тестамент, в якому відписав вже одруженому синові фільварок і зелену діляку з шістьма срібними і позолоченими гудзиками (delijkę zieloną pułgranatną, podszytą żółtym kierem i białą takarż z przodu, z sznurkiem papuzim, z sześcią guzów srebrnych, złocistych i z zargabiankami jedwabnemi srebrnymi, leguję), а доньці Катерині – пекарню, город, корову, речі її матері – постіль (три подушки і перину) та одяг. Міщанин залишив на виховання своїй другій дружині Софії Бобровській, яка була вагітною, крім спільних дітей (шестирічного Миколая і трирічної Марини), ще й пасербицю Катерину. Він просив дружину передати Катерині усі речі, що належали її покійній матері, зокрема червоний чамлетовий кабат і паклакову катанку з баранячим хутром. Тестамент цікавий тим, що містить діалог поміж тестатором, його дружиною і дочкою від першого шлюбу. Софія пообіцяла виконати волю чоловіка та емоційно заявила, що буде ставитися до падчерки як до рідної дитини та готова віддати їй і другий кабат, якщо дівчина буде слухняною і не гнівитиме її:

„[...] i drugiego jej kabata nie zbronię, gdzie będzie sama chciała bydz dobrą i mnie słuchać we wszystkim, a z przyjacielami mię swemi do kłopotu i gniewu nie przywodzi, ja jej krzywdę nie czynię i w ni czym przez Boże jako swemu własnemu dziecięciu”³².

³⁰ ЦДДАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 6, арк. 67 зв.

³¹ Там само. Арк. 86.

³² ЦДДАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 7, арк. 58 зв.

Однак Софія зауважила, що якщо пасербиця захоче знайти собі інших опікунів, то вона не заперечуватиме. На що Катерина відповіла, що вона теж покладеться на волю батька, буде слухняною і воліє залишитися при мачусі, тільки би вона віддала їй у майбутньому те, що пообіцяла:

«Co słysząc też Katharzyna, córka testatora, przy wszystkich w głos rzekła te słowa: „ja się wolej rodzica mego nie sprzeciwiam, ale jakom go w zdrowiu chętnie słuchała we wszystkim, tak i teraz wolej jego nie sprzeciwiam się, gdzie on mnie bydź i przy kim karze, bo daj się sam jeszcze zdrow nami wszystkiemi opiekał, jednak wolę zostawać przecię przy matce mej terazniejszej nad inszych przyjaciół i krewnych moich do wolej Bożej i słuchać jej we wszystkim, co należeć będzie obecuję, aby mi to tylko wszystko ziścić potym chciała, co mi teraz obiecuję”»³³.

У тому ж тестаменті голова родини згадував про тяжкі часи, які він пережив зі своєю другою дружиною: побравши після спустошливих козацьких воєн, вони жили убого та разом заробляли на хліб: „gdy ześmy nysię po pierwszej kozaczyźnie oboje ubogo pobrali i nic nie mając zobopolnieśmy się chleba sztuki dorabiali, bo mi się nic nie zostało, będąc wdowcem w gospodarstwie”. Матяш Ольшевський залишав вагітній дружині з малими дітьми усю нерухомість і непокоївся про те, аби ніхто не завдавав їм кривди та не претендував на їхнє майно під страхом покарання на Страшному суді, а також просив тодішнього бурмистра Ярмоша Хомовича бути опікуном його родини.

У 1670 р. у міському суді Ковеля Пелагія Петрова Урваньчикова поскаржилася на райцю Макара Йосиповича, опікуна дітей покійного брата Йосипа Величківича. Виявилося, що опікун розтринькував гроші дітей небіжчика, не виплатив борги тестатора і не дбав про інтереси малолітніх. Суд ухвалив: позваний як порушник прав дітей-сиріт і, відповідно, останньої волі заповідача має виконати свої обов'язки опікуна і сплатити усі борги, однак позивачка має присягнути на доведення правдивості звинувачень:

„Tedy sąd po wysłuchaniu controversjej, przychilając się do prawa majdeburskiego pisanego in folio nr 35, gdzie expresis pisze iż napisana dostatecznie w prawie aby się ni w czym sieroty nie oszukane byli gdzie od opiekunów, a iż się to pokazało że się krzywda dzieje bratankowi i sierotom tym i tedy aby mianowany Makar jako opiekun trzymają przy sobie testament recognitie, długie należyte tymże sierotom tak w długі zawiódł i nie odyskiwał, tedy stało się do ostatniej woli nieboszczyka Josypa Wieliczkowicza i rodzica onegoż, nakazujemy dekretem swym pozwy onemu juramentu strony powodowej [...] na dzień trzeci jako więcej nie brała u pana Makara tak pieniędzmi gotowemi, jako i też zbożem i jako nie płacił pan Makar długі za ich, a po wykonaniu juramentu ma mieć rekwisitią do dochodzenia należytości swej, a p. Makar ma płacić ich długі jako opiekun według testamentu po wykonaniu juramentu strony powodowej”³⁴.

Однак позваний не погодився з вироком міського суду і просив про дозвіл апелювати до старостинського суду, що суд дозволив. Фінал справи, на жаль, невідомий.

³³ Там само. Арк. 59.

³⁴ ЦДІАУК. Ф. 35, оп. 1, спр. 3, арк. 203 зв. – 204.

Подібну справу розглядав суд у Рівному 22 березня 1694 року. Овдюшка Прадчанка позвала свого опікуна Василя Топоровського, міського писаря, з приводу спадщини по батьковій Олексію, яку вона мала отримати по завершенні терміну опіки. Дівчина-сирота твердила, що її частина більша, аніж вона отримала, тобто 60 зол. і 5 овець. Міський суд ухвалив вирок, згідно з яким опікун мав віддати па-сербиці 70 зол. і 5 овець³⁵.

Проте траплялися також приклади „доброго опікунства”, що зафіксовано у міських актах Дубна. 12 грудня 1684 р. Фрузина Монджейовська уклала тестамент, яким залишила своїм чотирьом дітям спадщину і призначила їхнім опікуном Казимира Мишковича Прилуського. Вже через рік, 15 серпня 1685 р., опікун прийшов до міського уряду зі скаргою на старшого сина небіжчиці Стефана, який без його відома продав худобу, що належала його молодшим братам Олександрові і Мартинові, а також зібране зі спільного поля жито, привласнивши виручені гроші. Зі слів Мишковича, Стефан завдав братам чимало інших прикростей. Тож опікун просив міський уряд внести його заяву на захист інтересів молодших синів тес-таторки до актових книг³⁶.

Конфлікти навколо сплати боргів тестатора

Переліки боргів становили важливу частину актів останньої волі. Міщани згадували усіх своїх кредиторів і боржників, а клопоти з їх сплатою падали на плечі спадкоємців.

Чимало боргів залишив після себе олицький хірург Петро Бризель. Колись заможний міщанин, корецький і колківський вїт, з часом він розорився та вліз у борги. За тестаментом (22 V 1665) він залишив другій дружині Христині і трьом спільним малим дітям тільки 33 зол. готівкою, коня і корову, половину будинку і половину рухомих речей разом із несплаченими боргами на суму 173 зол. Крім того, потребуючи готівки, Петро віддав у заставу євреям чимало речей дружини, зокрема коштовні персні і срібні ложки. Перед смертю він просив своїх швагрів прийняти опіку над його молодою дружиною та малими дітьми. Однак потенційні опікуни не виявили жодного бажання класти на себе цей тягар і навіть не захотіли про це чути. Виявилось, що дружини потенційних опікунів – Софія Куновська, Софія Романова Луцкевичова і Агата Добкова – уважали дружину тестатора скривдженою, адже він записав їй на 45 золотих менше, аніж належало:

„A to dla tego ten wyrok opieki czynili, iż testator nie przyznawał tej że Krystynie, małżonce swej złotych czterdziestu pięciu, darowanych od xiędza Jakuba Lwowicza, które jej darował na sprawienie sukienki przez testatora poki jeszcze był zdrów testator”³⁷.

Чоловік вислухав претензії та призначив опікуном лавника Шимона Дроздовича. Для старших дітей від першого шлюбу він просив бути опікуном графа Самуеля Лещинського, коронного обозного, луцького старосту і діди́ча Корця, Чарторийська і Баранова, якого вважав своїм патроном і який заборгував йому

³⁵ ЛННБ, відділ рукописів. Ф. 91, спр. 44, арк. 226–227.

³⁶ ЦДІАУК. Ф. 33, оп. 1, спр. 10, арк. 11.

³⁷ ЦДІАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 7, арк. 131–131 зв.

1 тис. зол. за лкування. Цей борг тестатор просив поділити на кілька частин: 500 зол. передати його старшим дітям від першого шлюбу, 100 зол. – до Розарія Найсвятішої Діви Марії в олицькому костелі Св. Трійці, 400 зол. – на своє поховання. Показово, що П. Бризель, залишаючи дружину з трьома малими дітьми та боргами на суму 173 зол., не пропонував використати ці гроші для сплати боргу, а зажадав пишних похорон (зауважимо, що сума в 400 зол. на поховання, як на ті часи, вважалася досить пристойною), до того ж значну суму (500 зол.) передавав дітям від першого шлюбу.

20 червня 1665 р. на вимогу дружини Христини міські урядники у присутності свідків провели ревізію майна небіжчика й уклали досить докладний інвентар, який містить опис будинку з усіма кімнатами, коморами і рухомими речами. Більшу половину цього інвентаря складає перелік медикаментів (*spis medikamentów aptekarskich i cyrulickich*) та медичних книг³⁸. Невідомо, яким чином розпорядилася цим майном удова, хоч можна припустити, що більша частина пішла на сплату боргів. За два роки померла її тітка Софія Куновська, яка заповіла своїм племінницям Агаті Добковій і Христині Бризельовій 2/3 свого будинку (1/3 дісталася чоловікові небіжчиці) за те, що вони доклали чимало старань, доглядаючи її під час хвороби. Інших родичів і близьких вона віддалила від спадщини (4 III 1667)³⁹.

* * *

Тестаменти та інвентарі посмертного майна – документи передусім майнового характеру – містять цінну інформацію для відтворення різних сторін повсякденного життя людей ранньомодерної доби. Вони є дуже інформативним джерелом для дослідження стосунків у родині, зокрема між дітьми від різних шлюбів, мачухами/вітчимами і пасербами тощо. Тестаменти та інвентарі відтворюють складні конфігурації розподілу майна між спадкоємцями та засвідчують поєднання у повсякденному житті права, звичаю та емоційної складової тестаторів. На думку Магдалени Вільчек-Карчевської, ці джерела також сигналізують про вже існуючий конфлікт у родині або його попереджують. Вони, щоправда, не дозволяють говорити про поширеність майнових суперечок у родині та про їхній перебіг, адже далеко не завжди відомий фінал конфліктних ситуацій. Згадки про них принагідні; на перший план завжди виходить опис майна. Однак тестаменти часто містять низку цікавих деталей, що суттєво доповнюють історичну нарацію, вибудовану на підставі інших джерел судового або приватного походження⁴⁰.

Зауважимо, що волинські тестаменти загалом рідко описують конфліктні ситуації в родині, а в більшості випадків демонструють зразковий образ родинного життя. Ці документи укладалися не тільки з метою фіксації реального майнового стану родини, а й мали на меті знизити ризик можливих конфліктів серед спадкоємців. Видається, що у більшості випадків тестатори перед лицем смерті були налаштовані на компроміс і пошуки порозуміння, аніж на конфронтацію, тож і не вдавалися у конфліктні деталі.

³⁸ Там само. Арк. 133 зв. – 135 зв.

³⁹ ЦДДАУК. Ф. 1237, оп. 1, спр. 7, арк. 159.

⁴⁰ Wilczek-Karczewska M. *Konflikty rodzinne na tle majątkowym...*, 168.

Можна підсумувати, що цей вид документів має значний, але ще недостатньо досліджений потенціал, а разом з іншими актами з міських та гродських книг вони складають важливий комплекс джерел для дослідження історії давньої міщанської родини.

REFERENCES

Bilous, N. (2013) Konflikty w rodzinach mieszkańców miast Wołynia w świetle testamentów XVII wieku *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, LXI (2), 317-325 [in Polish]

Bilous, N. (2013) *Nasył'stvo nad zhinkamy: siuzhety z mischans'koho i selians'koho povsiakdennia Volyni XVI – pochatku XVIII st.*, Sotsium. Al'manakh sotsial'noi istorii. Kyiv, 2015. Vyp. 11/12, 135-146. [in Ukrainian]

Bilous, N. (2017) „*Vyznavaiu sym moyom tastamen'tom y ostatneiu voleiu svoeiu*”. *Testamenty volyns'kykh mischanok kintsia XVI–XVII st.*, Sotsium. Al'manakh sotsial'noi istorii. Vyp. 13-14. Kyiv, 140-141. [in Ukrainian]

Delimata, M. (2011) *Prawo rodzinne w pracach Bartłomieja Groickiego (około 1534-1605)*, Społeczeństwo staroposkie. Seria nowa, t. III: Społeczeństwo a rodzina. Warszawa, 21-37. [in Polish]

Głowacka-Penczyńska, A. (2011) *Rodzina staropolska w świetle źródeł z małych miast wielkopolskich w drugiej połowie XVI i XVII w.*, Społeczeństwo staroposkie. Seria nowa, t. III: Społeczeństwo a rodzina. Warszawa, 131-146. [in Polish]

Loetz, F. (2012) *Sexualisierte Gewalt 1500-1850: Plädoyer für eine historische Gewaltforschung*, Frankfurt am Main. [in German]

Popiołek, B. (2014) *Przemoc domowa w Polsce w pierwszej połowie XVIII w. w świetle ksiąg sądowych*, Studia ofiarowane prof. Ryszardowi Szczygłowi w 70-lecie urodzin. Pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka. Lublin, 978-990. [in Polish]

Starchenko, N. (2014) *Krov, chest' i rytoryka. Konflikt u shliakhets'komu seredovyschi Volyni (druha polovyna XVI – pochatok XVII st.)*. Kyiv [in Ukrainian]

Surdacki, M. (2011) *Rodzina a jej problemy w Urzędowie w czasach staropolskich*, Społeczeństwo staroposkie. Seria nowa, t. III: Społeczeństwo a rodzina. Warszawa, 227-243. [in Polish]

Wilczek-Karczewska, M. (2011) *Konflikty rodzinne na tle majątkowym w świetle wielkopolskich inwentarzy i testamentów z XVII wieku. Zarys problematyki*, Społeczeństwo staroposkie. Seria nowa, t. III: Społeczeństwo a rodzina. Warszawa, 149-169. [in Polish]

Wiślicz, T. (2006) *Kobieta i przemoc w środowisku plebejskim w Rzeczypospolitej czasów saskich*, w: *Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*. Pod red. S. Achremczyka, Olsztyn. [in Polish]

Zielecka, W. (2009) *Prawo i praktyka testowania w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI i XVII wieku. Czasopismo Prawno-Historyczne*. T. LXI, z. 1. [in Polish]

Natalia Bilous

Candidate of Historical Sciences, senior research worker
Institute of History of Ukraine NASU
(Ukraine, Kyiv, bilousnat@ukr.net)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6416-0623>

**CONFLICTS AND CONFLICT RESOLUTION
IN THE FAMILIES OF VOLHYNIAN TOWN DWELLERS
IN LIGHT OF 17TH CENTURY TESTAMENTS**

The goal of our study was to show the variability of conflicts and conflict resolution in the families of Volhynian town dwellers in the 17th century. The article covers the following problems: conflicts around inheritance and distribution of estate, disinheritance, corrections to acts of last will, conflicts between parents (guardians) and their children, conflicts regarding the non-payment of testators' debts. The study is based on the analysis of testaments and property inventories, primarily from the towns of Olyka, Dubno, Rivne and Kovel. Unfortunately, the fragmentary state of the source base prevents the expansion of the study's geographic scope, because other Volhynian urban centers (Lutsk, Kremenets, Volodymyr, Mylianovychi, Ratne, Vyzhva, Ostrih and others) have very few remaining testaments, and those don't contain mentions of conflicts within the families.

Testaments and posthumous property inventories focus primarily on material property and contain valuable information that sheds light on various facets of the quotidian life of early modern citizens. They are a perfect source for exploring the issue of relations between a widow (widower) and the deceased's children from previous marriages. Testaments and inventories were an important element of the inheritance process, and were often written to establish guardianship over minors. Volhynian testaments seldom describe conflicts in the family, demonstrating the model image of family life in the vast majority of cases. These documents were compiled not only to document the real state of the testator's property, but also to lower the risk of conflicts in the family. It seems that in most cases testators, when facing death, were inclined to seek a compromise and reconcile their heirs, rather than encourage confrontations.

Key words: testaments, property inventories, inheritance, family, conflicts, guardianship, municipal court, town dwellers, towns, Volhynia, the 17th century